

mentationen och också i annat material hon slutligen hittar. En uppsats om övergångsformer mellan blockhus och korsvirkeshus, tryckt 1903, glasklar och illustrerad med egna konstruktionsritningar, ingår i faksimil som ett oväntat inslag i Brodins bok.

Nilssons arbetstakt var hög. Från elva på förmiddagen till fyra på morgonen arbetade han, men det var också en hel del umgänge och festande. Han hade nu många tillfällen till resor för museets inredning till museer i utlandet och för Skansens räkning i Sverige. Han tyckte om att resa, men hade inga egna pengar att resa för. Det sades att för att vara museiman måste man ha egen förmögenhet eller en rik hustru. Axel Nilsson hade ingendera. En sommar låg han ute på resor för Skansen och berättar i ett brev att han mätt upp omkring 300 byggnader (hur nu det kunde vara möjligt?). Han tyckte stockholmarna var riktiga latoxar som gick till sängs redan vid 11–12-tiden och dessutom gäspade ett par timmar dessförinnan.

I Göteborg planerades ett nytt konstslojdmuseum. Axel Nilsson kallades dit för att bedöma inkomna ritningar. Han förkastade alla, gjorde ett nytt program för museet och en ny tävling som vanns av vännen Carl Westman. Axel Nilsson med sin stora erfarenhet av museibygnader deltog i varje detalj i planerna. 1914 valdes han till museets förste chef och blev dess skapare. I museets program ingick att samlingarna skulle vara av yttersta kvalitet. Det gällde att insamla genom inköp i utlandet eller i Sverige. Generöst presenterar Brodin medarbetarna på museet och stadens starka män som lotsade projektet lyckligt i hamn. Röhsska konstslojdmuseet invigdes i september 1916 och har förblivit landets enda konstslojds- eller konsthantverksmuseum.

I Brodins bok finns många, långa och välfunna citat av Axel Nilssons vänner och kollegor, som berättar om honom i olika verksamheter. Där finns roliga bordsvisor, bl.a. en som härmar Axel Nilssons skånska tungomål, men också ett stort antal utdrag ur brev som han skrev under tiden vid Nordiska museet till bäste vännen Adolf Roth i Malmö. De innehåller, som vänbrev gör, stort och smått. De är ofta roliga och handlar mycket om hans jobb. Här en passus om stridigheterna 1902 om utformningen av museets permanenta utställningar: ”Här är för tillfället djävliga strider inom museistyrelsen. Striden drivs med all tänklig personlig hätskhet efter som den även är en strid om makten, men i grund och botten gäller det systemet vetenskap kontra varieté.” Själv stödde han den vetenskapliga linjen, Hazelius dioramer hade spelat ut sin roll.

Redan från ungdomen hade Axel Nilsson ett hjärtfel, som utvecklades till kärlekskramp. Symtomen kunde lindras med morfin, men sjukdomen blev naturligtvis inte bättre av det hektiska liv han förde. Efter en tids sjukdom avled han 1924, endast några och 50 år gammal, i sitt hem på landeriet Stora Katrinelund, som då låg i Göteborgs utkant. Han efterlämnade hustru och sonen Göran, som så småningom också kom att bli chef för Röhsska museet.

Den bild Louise Brodin ger av Axel Nilsson är en kraftkarl som söp och svor, som hade en enorm arbetsförmåga och rika gåvor. Han var en skicklig organisatör, glad sällsamsbror, vänfast, konstnärlig både som tecknare och möbel- och husarkitekt, utmärkt fotograf och konstruktör. Han var en man som levde fort och fick otroligt mycket gjort. Han skrev inte mycket, hade väl inte tid, kanske var det mest osignerat i museikataloger. Men breven som vi nu får ta del av öppnar vägen till hans personlighet. Tidigare var det svårt att få ett grepp om vem han var. Nu vet vi bättre tack vare Louise Brodins både personliga och sakliga skildring.

Men jag har några invändningar. Det finns en hel del slarvfel, t.ex. Erik Wettergren var aldrig riksantikvarie, han var chef först för Dramaten och sen för Nationalmuseum. Begreppet högskolan i Uppsala har jag som uppsaliensare svårt att smälta. Och slutligen hade man önskat ett personregister med hänvisning till sida, inte bara en liten förteckning över de allra närmaste. Detta är dock småsaker. Axel Nilsson har varit en intressant bekantskap att göra.

Elisabet Stavenow-Hidemark, Stockholm

Lena Roos: *Att studera medeltiden*. Studentlitteratur, Lund 2008. ISBN 978-91-44-03649-6.

Att studera medeltiden är en lite annorlunda introduktionsbok i medeltidsstudier. Den innehåller nämligen inte bara en redogörelse för den akademiska disciplinen medeltidsstudier, utan behandlar också lekmannaintresset för medeltiden. Den speglar därtill den utveckling som har skett i inriktning inom medeltidsstudier, där ”de Andras” medeltid har börjat få allt större utrymme. De fält som uppfattades som viktiga när jag själv tog grundkursen i medeltidskunskap – såsom diplomatik och paleografi – nämns visserligen i förbigående, men utgör inte längre huvudnumren i en introduktion till studiet av denna tidsperiod.

I kapitel ett försöker Roos ringa in vad medeltidsstudier är. Detta gör hon genom att diskutera medeltiden som begrepp. Dels beskrivs termens uppkomst under renässansen, då den som bekant kom att beteckna den mellanliggande tid som skilde renässansens guldålder från antikens. Dels avhandlas de moderna historiografiska avgränsningskriterierna, som fokuserar på politiska, ekonomiska och religiösa omvälvningar, såsom Västroms fall ca 500 e.Kr. samt kapitalismens framväxt och uppdelningen av Europa i protestantiska och katolska områden ca 1500. Skillnaden mellan periodindelningen för det kontinentala Europa och Norden förklaras, varefter författaren vänder sig till medeltidsstudier som ett akademiskt ämne. Fältets tvärvetenskapliga karaktär betonas, och därmed den bredd av material och perspektiv som kan användas för att förstå medeltida liv, tänkande och historia. Varför medeltidsstudier som ämne har rönt relativt ringa intresse i Sverige behandlas också: forskarna har hellre koncentrerat sig på stormaktstiden, då Sverige var ett rike av betydelse snarare än en avlägsen avkrok som under medeltiden. Det faktum att den svenska humanistiska forskningen fortfarande bedrivs inom ramen för traditionella institutioner snarare än på fristående tvärvetenskapliga forskningsinstitut har kanske också hindrat medeltidsstudier från att etableras som akademisk disciplin.

De tre följande kapitlen behandlar de huvudsakliga källmaterialen inom medeltidsstudier: text, arkeologi och konst. Kapitlet om text diskuterar hur vi skall förhålla oss till medeltida texter. Hur påverkar textens genre dess utformning och vad vi kan utläsa av den: kan man vaska fram "fakta" eller belyser den istället idéer och värderingar i sin samtid? Källkritikens grunder – kunskap om källan, avstånd till det som beskrivs och tendens – berörs, liksom grunderna i textkritik. Roos behandlar hur en textkritisk utgåva ser ut och hur forskaren går tillväga för att åstadkomma en sådan. Begrepp som *emendation* och *konjektur*, som hänför sig till forskarens förändringar i texten, förklaras, och även hur man åskådliggör relationen mellan olika handskrifter i ett stemma för att rekonstruera den ursprungliga texten, dess arketyper. Förutom denna stemmatiska form av textutgivning, som lämpar sig väl för texter som finns bevarade i många handskrifter och är skrivna på latin, beskrivs också den diplomatariska, som främst bygger på en enskild handskrift. Därtill diskuteras den postmodernt inspirerade kritiken av den stemmatiska textutgivningen, där förändringarna i handskrifternas läsart tolkas som anpassningar till föränderliga sociokulturella

kontexter. I detta kapitel introduceras också textstudiets hjälpvvetenskaper, såsom diplomatik (dokumentanalys), paleografi (skrivstilens utveckling) och kodikologi (den fysiska bokens historia).

Kapitel tre ägnas åt medeltidsarkeologin, dess material och metoder. Förhållandet mellan text och arkeologi belyses, särskilt problematiseras den ibland vilseledande förförståelse kännedomen om skriftliga källor kan ge vid tolkningen av ett arkeologiskt material. Att förståelsen av ett arkeologiskt material kräver tolkning i en högre grad än skriftliga källor poängteras, liksom att det förra ger en inblick i bredare befolkningslagers liv och levnadsvillkor på ett sätt som det senare sällan gör. Grundläggande metoder för identifiering av boplatser, såsom survey och flygfotografering, fosfatkartering, georadar och magnetometer presenteras. Därefter följer en beskrivning av relativa och absoluta dateringsmetoder: typologi, kol-14-metoden samt dendrokronologi. Detta underkapitel framstår som lite problematiskt. Kol-14 är så pass inexact som dateringsmetod att den inte är så användbar uppe i medeltid, eftersom osäkerhetsmarginalen är +/- 75 år, dvs. sammanlagt 150 år, och inte 50–70 år som Roos påstår. En så betydelsefull metod som myntdatering nämns inte alls i detta sammanhang. Osteologins bidrag till vår kunskap om den medeltida människans liv behandlas, och skillnaden i tolkningsperspektiv mellan processuell och postprocessuell arkeologi berörs. Den processuella arkeologin bygger på ett antagande om generellt giltiga samhällsliga utvecklingsfaser, medan den postprocessuella betonar det mer kontextbundna. Slutligen diskuteras genusarkeologi och experimentell arkeologi som alternativa forskningsinriktningar.

I kapitel fyra behandlas materiell kultur och konst: byggnadsarkeologi, arkeologiska föremål och medeltida bildkonst. Kopplingen mellan dessa och ideologi bildar en röd tråd genom kapitlet, och yttrar sig bl.a. i diskussioner kring hur klosterbyggnaders utformning speglar ideologiska och teologiska tankegångar, hur kristendomens införande syns i ett förändrat klädmode, och hur breddad social rekrytering av pilgrimer i senmedeltid avslöjas av nya fyndmönster. Bokilluminationer och kalkmålningar i kyrkorummet dryftas som ideologiskt laddade budskap till betraktarna; vissa av dem var särskilt riktade till kvinnor. Detta kapitel upplever jag som lite obalanserat: arkeologin spiller över från föregående kapitel och tränger ut konsten, som hade förtjänat större utrymme. Att arkeologin delas upp på två kapitel ger också strukturella problem. Det är här som myntdatering

tas upp, lösryckt från övriga dateringsmetoder. Beskrivningarna av grundläggande analysmetoder som präglar kapitel två och tre förekommer inte i detta kapitel, där ikonografiska metoder till exempel hade kunnat ingå.

Efter dessa tre inledande kapitel om hur man bearbetar och analyserar material förflyttas fokus mer mot vetenskapliga perspektiv. Kapitel fem belyser genusvetenskapliga perspektiv på medeltiden. Begrepp som kön, genus och genusordning samt queer- och intersektionalitetsforskning förklaras, men tonvikten ligger på konkreta exempel på forskning kring medeltida uppfattningar om manligt och kvinnligt. Särskilt kvinnor som avviker från normen lyfts fram: kvinnliga skrivare i 1100-talets bayerska kloster, judiska "gudmödrar" vid omskärelse vid samma tid, beginerna på 1200-talet som levde i klosterliknande gemenskaper, och kvinnliga deltagare i korståg. Framväxten av maskulinitetsforskning inom medeltidsstudier representeras av forskning kring synen på manlig sexualitet och manskroppen, om framställningen av icke-kristna män som mindre manliga eller rentav kvinnliga, och om universitetsstudenters identitetsskapande. Här är författarens inläsning på medeltida genusstudier stark, men de allmänna strömningarna inom genusvetenskapen har satt färre spår. Den återgång till att enbart använda termen "kön" som finns i senare tids forskning framträder t.ex. inte tydligt.

Kapitel sex är en forskningshistorisk översikt över forskning kring de medeltida judiska, muslimska och bysantinska kulturerna. Roos beskriver den kontext i vilken forskningen har vuxit fram, och visar hur den alltmer börjat ses som en del av studiet av medeltiden, även om den fortfarande inte har vunnit den acceptans inom medeltidsstudiekretsar den hade förtjänat. Till skillnad från föregående kapitel sägs det ganska lite om konkreta forskningsresultat, och avsnittet om bysantinologi är inte lika utförligt som underkapitlen om judaistik och islamologi.

Kapitel sju handlar om hur samtiden färgar vårt sätt att skriva historia, dvs. det handlar om historiografi och i förlängningen historiebruk, bruket av historien för ideologiska ändamål. Som exempel har författaren valt historieskrivningen kring korstågen, med början från samtida skildringar fram till i dag. Medeltida västerländska korstågskränikörer betraktade i allmänhet korstågen som ett försvarskrig, då den muslimska expansionen upplevdes som ett hot mot pilgrims mål i Jerusalem och mot kristna i östra Medelhavsområdet. Samtida judiska kränikörer uppfattar korsfararna som vidskepliga: de tror att Gud ger dem tecken att han står på deras sida. Den

kristna korstågskritiken börjar växa fram på 1600-talet, och är allmänt omfattad bland upplysningstänkarna. För dem tillhörde korstågen den mörka medeltiden, som de ville distansera sig ifrån. På 1800-talet blev korsfararna nationella hjältar, som försvarade kung och fosterland, medan de på 1900-talet ofta sågs som drivna av girighet. På senare tid har korstågens förankring i ideologi lyfts fram. I takt med att genusvetenskapen respektive judaistik, islamologi och bysantinologi har nått inflytande inom medeltidsforskningen, har kvinnorna på korståg och judiska, muslimska och bysantinska perspektiv på korstågen blivit föremål för undersökning. I detta kapitel integreras sålunda de insikter som vunnits i de två föregående kapitlen i analysen av ett specifikt material.

Kapitel åtta presenterar digitala resurser, såväl bibliografier som utgivna medeltida texter. Här ges även tips på sökteknik. I kapitel nio diskuterar Roos förhållandet mellan de akademiska forskarna och medeltidsentusiaster. Hon behandlar olika förklaringar till det stora intresset för medeltiden i våra dagar: medeltiden som vår egen tids barndom, tidsperiodens exotism och igenkänningsfaktor, medeltiden som väl ägnad åt iscensättning, och medeltidens annorlundahet. Ett avsnitt om medeltiden i skönlitteratur och film bildar sedan utgångspunkten för en bredare diskussion kring hur forskare och lekmän skall kunna samverka i högre grad i framtiden. Roos nämner Umberto Ecos *Rosens namn* som ett exempel på hur en akademiskt väl underbyggd roman samtidigt kan vara njutbar för envar, och Jan Guillous böcker om Arn på hur en skönlitterär romansvit kan skapa ett intresse för lokalhistoria. Roos lyfter fram goda förebilder för ett samarbete mellan forskare och lekmän, och analyserar också varför det inte alltid har fungerat tidigare. För forskarnas del pekar hon på att de dels har saknat utbildning och övning i populärvetenskapligt skrivande och föreläsande, dels att tredje uppgiften fortfarande inte värderas så högt vid tjänstetillsättningar och anslagsfördelning. För medeltidsvännernas del kan bristen på samarbete kanske förklaras av att de misstror akademikernas förmåga att uttrycka sig begripligt, och den grundläggande skillnaden i förhållningssättet till medeltiden mellan de två grupperna: medeltidsvänner kan säga att de "älskar" medeltiden, medan forskarna på sin höjd är "fascinerade" av den. Medeltidsvännerna upplever kanske att den akademiska dissekeringen av medeltiden "förstör" perioden. Kapitel avslutas med en vädjan om ökat forskarengagemang i kunskapsförmedlingen till allmänheten, inte minst till barn och unga, för att trygga återväxten av historieintresserade studenter att fylla universiteten med.

Till varje kapitel finns en litteraturförteckning med tips för fördjupande läsning, men regelrätta noter saknas i själva texten. Denna är dock skriven på ett sådant sätt att det ofta är lätt att lokalisera rätt källa, t.ex. genom att ord i titeln återkommer i Roos text.

Att studera medeltiden är en ambitiöst upplagd bok som kanske inte alltid infriar förväntningarna, av den enkla anledningen att ingen enskild författare kan behärska alla de områden som täcks in. Det märks att Lena Roos främst forskat på text, för på den punkten är hennes arbete utmärkt. Det är stor skillnad i nivå på kapitel ett å ena sidan och kapitel två och tre å den andra. Jag hade nog försökt samarbeta med en medeltidsarknolog och en konsthistoriker i dessa senare kapitel, eller åtminstone bett dem om omfattande kommentarer och tips. Nu minskas värdet lite på en bok som i övrigt är intressant, lättläst och skriven av en kunnig medeltidsforskare. Roos har verkligen ansträngt sig att förklara allt så begripligt som möjligt, och det anser jag att hon har lyckats med.

Camilla Asplund Ingemark, Lund/Åbo

Jan Svanberg: *Västergötlands medeltida stensulptur*. Signum, Stockholm 2011. 195 s., ill. ISBN 978-91-86221-11-9.

Näst efter Gotland är Västergötland det landskap som är rikast på medeltida stenkonst, så det är anmärkningsvärt att landskapets stensulptur inte behandlats mer ingående. Senast något större arbete publicerades i ämnet var för nästan 100 år sedan (Ernst Fischer: *Västergötlands romanska stenkonst*, 1918). Därför är det glädjande att konsthistorikern och professorn Jan Svanberg nu har skrivit boken *Västergötlands medeltida stensulptur*. Denna bildskatt är formad i sandsten precis som den gotländska stenkonsten kan vara, men västgötsk stensulptur har hämtat sin inspiration från annat håll och är mer besläktad med Jyllands granitsulpturer. I synnerhet har urgamla sjöförbindelser mellan kusterna där vi idag finner Göteborg och Frederikshavn varit viktiga impulser.

Svanberg har valt att fokusera på byggnadskonsten, även om han uppehåller sig vid utvalda gravvårdar på Hällstads kyrkogård, i Gudhems och i Varnhems klosterkyrkor. Några dopfuntar diskuteras också men det är huvudsakligen byggnaderna som tas upp, eftersom dopfuntar och liljestenar inventerats tidigare.

Boken är indelad i två större avdelningar: den ro-

manska och den gotiska stensulpturen, av naturliga skäl är den senare avdelningen mer omfattande än den förra, eftersom Västergötland har mer bevarad gotisk stenkonst än romansk. I förra avdelningen diskuteras framför allt stensulpturerna som verkat i landskapet. I den senare avdelningen ryms flera intressanta kapitel där Svanberg bl.a. skriver om drottning Katarinas och Birger Jarls gravvårdar och de omdiskuterade stenhuvudena i Skara domkyrkas interiör.

Det som utmärker den medeltida stenkonsten i Västergötland är att så många av skulptörerna är kända till namnet. Flera stensulpturer har signerat sina verk på latin eller med runor och några har försäkrat sig om att gå till eftervärlden genom att avbilda sig själva. Västergötland har mer än dubbelt så många signerade stensulpturer från medeltiden än något annat svenskt landskap. Svanberg menar att stensulpturerna i Västergötland var en grupp ovanligt självmedvetna yrkesmän som gärna signerade sina verk. Läsaren får lära känna bl.a. Härjämästaren och Ottravadsmästaren. Den senare skapade i kyrkorna i Falbygden en rad innehållsrika symbolbilder för gott och ont, död och uppståndelse både på portalreliefer och på dopfuntar. Favoritdjuret tycks ha varit lejon eftersom det är ett återkommande motiv för denne stensulptör.

Härjämästaren, som troligen kom från Italien, har inte skulpterat några lejon, men däremot björnar i några mindre vanliga sammanhang. Björnarna finns ovanför Härja kyrkas portal och i korets östgavel. Bevarade björntämjarmotiv finns i Frankrike, England och Italien och kan enligt Svanberg symbolisera utmaning och triumf över döden.

Ytterligare ett intressant motiv är bladmannen, kanske mer känd under den engelska benämningen ”*The Green man*”. Mansansikten med blad växande ut ur mun, näsa och ibland ögon finns på flera håll i Västergötland, t.ex. i Gudhem, Varnhem, Skara. Bladmannen är en mycket gammal figur som ursprungligen har ett samband med fruktbarhet och växtlighet. I Skara domkyrka kan växtornamentiken kring en bladman t.o.m. artbestämmas, han är omgiven av vinblad. Ofta har bladmannen ett sorgset ansiktsuttryck, såsom i Varnhem och i Skara. I den tidiga kristna konsten tycks bladmannen ha uppfattats som en växtdemon, men betydelsen har skiftat med tiden och motivet har, exempelvis på gravvårdar, kommit att tolkas som en symbol för både livet och döden.

I bokens andra avdelning granskar Svanberg ingående drottning Katarinas gravvård, som förmodligen huggits av en fransk stensulptör. Originalen finns idag